

نقش سبک تربیتی خانواده در بالارفتن سن ازدواج دختران

محدثه سادات حسینی^۱، سید مرتضی عادل^۲

چکیده

تأثیر سبک تربیتی خانواده در پرورش فرزندان و شکل‌گیری زندگی آینده آنان، از موضوعات مورد تأکید بسیاری از روان‌شناسان و اندیشمندان علوم تربیتی است. یکی از چالش‌های مهم زندگی هر فرد، به‌ویژه دختران، ازدواج به‌هنگام است که می‌توان آن را با سبک تربیتی خانواده از نخستین سال‌های زندگی تا پیش از ازدواج مرتبط دانست. پژوهش حاضر با رویکرد توصیفی-تحلیلی در پی آن است که نشان دهد چگونه می‌توان براساس سبک تربیتی برگرفته از سیره حضرت فاطمه علیها السلام در ازدواج با امیرمؤمنان علیه السلام، الگویی برای خانواده‌های اسلامی و دختران مسلمان ترسیم نمود؛ الگویی که کاهش سن ازدواج و تحقق ازدواج در زمان مناسب را امکان‌پذیر سازد. نتایج بررسی‌ها نشان داد این الگوی فاطمی علیها السلام با شاخص‌هایی همچون انتخاب آگاهانه و آزادانه، هم‌شأن بودن همسر، ازدواج در سن مناسب با الهام از فرهنگ دینی و بومی، آسان‌گیری در هزینه‌های ازدواج و بی‌اعتنایی به دنیاگرایی، می‌تواند به دختران کمک کند تا با سرلوحه قرارداد این معیارها، ازدواجی به‌هنگام و موفق داشته باشند.

واژگان کلیدی: سبک زندگی، خانواده، ازدواج، سن ازدواج، الگوی فاطمی،

حضرت فاطمه علیها السلام.

۱. مقدمه

اندیشمندان عرصه تربیت معتقدند بسیاری از رفتارهای انسان‌ها در بزرگسالی، محصول نوع نگاه و تربیتی است که از سال‌های کودکی در خانواده شکل گرفته است. براین اساس، سبک و روشی

۱. دانش‌پژوه کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی، از کشور افغانستان، مجتمع آموزش عالی بنت‌الهدی، جامعه المصطفی

العالمیه، قم، ایران.

۲. استادیار گروه ادیان، مجتمع آموزش عالی حکمت و مطالعات ادیان، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

که والدین مسلمان در قبال فرزندان اتخاذ می‌کنند، باید آگاهانه و مبتنی بر فرهنگ اصیل دینی و اجتماعی باشد تا آینده رفتاری و شخصیتی آنان به درستی جهت یابد. ازدواج، به عنوان یکی از مراحل مهم زندگی، گاه به دلایل مختلف فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با تأخیر مواجه می‌شود؛ به گونه‌ای که حتی سلامت جامعه را به خطر می‌اندازد. از این رو، ضروری است ابعاد و ریشه‌های این مشکل بررسی شود. نوشتار حاضر می‌کوشد با رویکردی کاربردی و روش توصیفی-تحلیلی، نقش خانواده در تربیت و آینده زندگی فرزندان، به ویژه دختران را روشن سازد و نشان دهد که با الگوبرداری از سیره حضرت فاطمه علیها السلام در ازدواج با امیرمؤمنان علیه السلام، می‌توان الگویی کارآمد برای کاهش سن ازدواج دختران ارائه کرد.

۲. نقش سبک تربیتی خانواده در ازدواج فرزندان

روان‌شناسان و عالمان اسلامی بر اهمیت سبک تربیتی و شیوه زندگی خانوادگی در شکل‌گیری شخصیت و رفتارهای آینده فرزندان تأکید دارند. (ر.ک.، امینی، ۱۳۸۶؛ شعاری نژاد، ۱۳۸۸) یکی از عرصه‌های مهم تأثیرگذاری خانواده، نگرش فرزندان به ازدواج و پیامدهای تأخیر آن است. در ادامه به سه عامل اصلی مرتبط با سبک تربیتی خانواده که علت بالارفتن سن ازدواج دختران است، اشاره می‌شود:

۲-۱. تضعیف جایگاه ازدواج و نقش آن در ازدواج فرزندان

در خانواده‌هایی که جایگاه ازدواج کم‌رنگ می‌شود، والدین نقش خود را به درستی ایفا نکرده و مرزهای جایگاهی آنان برای فرزندان مشخص نیست. چنین فضایی، احساس آزادی بی‌قید و شرط را در فرزندان تقویت کرده و آنان را به سمت الگوهای غربی، همچون هم‌خانگی یا «ازدواج سفید»، سوق می‌دهد. (بستان، ۱۳۸۵) عوامل متعددی در تضعیف جایگاه ازدواج نقش دارند، از جمله: آزادی بی‌قید و شرط روابط جنسی، کاهش نظارت والدین، گرایش‌های استقلال طلبانه، رسمی و قانونی نبودن هم‌خانگی و امکان ارضای جنسی بدون تعهد (صادقی رشتی، ۱۳۹۳، ۳۵۲/۶). همچنین، کاهش ارزش معنوی حیات زناشویی، از بین رفتن قبح مجرد و

جایگزین‌هایی چون تحصیل یا اشتغال، موجب کم‌رنگ شدن ضرورت ازدواج می‌شود (صادقی رشتی، ۱۳۹۳، ۳۵۳/۶).

۲-۲. دشواری‌های ازدواج و نقش آن در ازدواج فرزندان

عوامل افزایش سن ازدواج دختران را می‌توان در سه بعد اخلاقی، فرهنگی و اقتصادی دسته‌بندی کرد که خانواده در همه این عوامل نقش دارد. بنابراین، روش تربیتی خانواده به‌طور طبیعی بر بالا رفتن سن ازدواج دختران نقش اساسی دارد. سبک تربیتی نادرست، نبود معنویت و سیطره نگرش مادی‌گرایانه، موجب کم‌رنگ شدن فضایل اخلاقی همچون صبر، مدارا و گذشت می‌شود و قابلیت همزیستی افراد را کاهش می‌دهد (صادقی رشتی، ۱۳۹۳، ۳۵۴/۶).

بخش دیگری از مشکلات ازدواج مربوط به ناهنجاری‌های فرهنگی است. رسوم‌ها و تشریفات سنگین مانند مهریه بالا، جهیزیه سنگین، مراسم پرهزینه یا شرط پایان سربازی پسران، روند طبیعی ازدواج را مختل می‌کند (صادقی رشتی، ۱۳۹۳، ۳۵۳/۶ - ۳۵۴). افزون‌براین، ادامه تحصیل با انگیزه یافتن همسر بهتر نیز بر تأخیر ازدواج اثر دارد. بیکاری، گرانی و تأثیر فضای مجازی بر ایجاد توقعات رویایی، موانع بزرگی در برابر ازدواج ایجاد می‌کند. در برخی موارد، دختران به دلیل استقلال اقتصادی ناشی از اشتغال، ازدواج را مانعی برای پیشرفت خود می‌دانند (رجبی، ۱۳۸۶). در این میان، اگر خانواده‌ها فرزندان را از کودکی به قناعت، شکرگزاری و توجه به داشته‌ها تربیت کنند، می‌توانند بسیاری از این موانع را کاهش دهند. برخی محققان غربی معتقدند که به دلیل افزایش استقلال اقتصادی زنان و گسترش راه‌کارهای حمایتی و تأمین اجتماعی، کارکردهای اساسی اجتماعی و اقتصادی خانواده دچار دگرگونی شده و با کوچک‌ترین ناسازگاری میان زوجین، بنیان خانواده فرو می‌ریزد (ر.ک.، گاردنر، ۱۳۸۶؛ گیدنز، ۱۳۸۵).

دختر یا پسر جوانی که در محیط خانواده از والدین خود گذشت، فداکاری، قناعت و بردباری نیاموخته و به‌طور دائم در معرض چشم و هم‌چشمی، انتظارات نابه‌جا، مقایسه زندگی خود با زندگی‌های اشرافی یا افراد قرار دارد هیچ‌گاه به آرامش حقیقی دست نیافته و زندگی دشواری را از نظر اخلاقی پیش رو خواهند داشت. تعامل درست والدین با فرزندان، تلاش آنها برای افزایش

اعتماد به نفس فرزندان، محترم شمردن فرزندان، تحقیر نکردن آنها و ایجاد حس مسئولیت‌پذیری در فرزندان از راه‌کارهایی است که باعث می‌شود فرزندان هنگام رسیدن به سن ازدواج با احساس کمبود روحی و روانی کمتری مواجه شود و در نتیجه انتخابی منطقی و عقلانی برای ازدواج خود داشته باشد.

۲-۳. نبود عقلانیت در ازدواج

اسلام عقل را راهنمای زندگی معرفی کرده است (ر.ک.، انعام: ۱۵۱) و از پیروی شهوات در ازدواج پرهیز می‌دهد. با این حال، برخی جوانان بدون مشورت با والدین و فقط براساس احساسات، فردی را برای ازدواج انتخاب می‌کنند و گاهی سال‌ها آن را پنهان نگه می‌دارند. یکی از دلایل چنین رفتاری، سبک تربیتی خانواده‌هایی است که به فرزند اجازه اظهارنظر نمی‌دهند یا همه امور او را خود انجام می‌دهند. چنین فرزندانی در بزرگسالی توانایی تصمیم‌گیری عقلانی در امر ازدواج را نخواهند داشت و این موضوع سبب تأخیر در ازدواج خواهد شد.

۳. مناسب‌ترین زمان برای ازدواج دختران

یکی از مباحث مهم در بررسی سن ازدواج دختران، تعیین زمان مناسب برای ازدواج است. بدیهی است که نمی‌توان یک سن ثابت و یکسان را برای همه جوامع و اقوام مشخص کرد؛ زیرا هر جامعه‌ای با توجه به شرایط فرهنگی، اجتماعی و دینی خود معیارهای ویژه‌ای دارد. در فرهنگ اسلامی، ازدواج دختران تا پیش از بلوغ جنسی جایز نیست و براساس آیاتی همچون: «و ابتلوا الیتامی حتی إذا بلغوا النکاح فإن آنستم منهم رشدا...» (نساء: ۶)، می‌توان اقتران بلوغ جنسی با بلوغ فکری و عقلی را شرط آغاز ازدواج دانست (ر.ک.، طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق، ۴/۱۷۲-۱۷۳). در حدیثی قدسی نیز خداوند دختران باکره را به میوه‌هایی تشبیه کرده که اگر به‌هنگام چیده نشوند، در معرض فساد قرار می‌گیرند (ر.ک.، طوسی، ۱۴۰۷ ه.ق، ۷/۳۹۷-۳۹۸). همچنین در روایات اهل بیت علیهم‌السلام، ازدواج کسانی که به سن رشد رسیده و از آمادگی لازم برخوردارند، مورد

تأکید قرار گرفته و ادامه مجرد آنان مکروه دانسته شده است (ر.ک.، صدوق، ۱۴۱۳ ه.ق، ۳/۳۸۴؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۱۰۰/۲۲۰-۲۲۱).

از سوی دیگر، توجه به فاصله سنی میان زن و مرد در ازدواج نیز اهمیت دارد. به طور معمول مردان تمایل دارند با همسرانی جوان تر ازدواج کنند؛ زیرا دختران زودتر از پسران به بلوغ می‌رسند و توان باروری خود را نیز زودتر از دست می‌دهند. بنابراین، دختران بهتر است چند سال زودتر از همسالان پسر خود ازدواج کنند. (بستان، ۱۳۹۶) افزون بر بلوغ جنسی، بلوغ فکری و اجتماعی نیز از شرایط ضروری برای یک ازدواج موفق است و نبود هرکدام از این ابعاد، زمینه‌ساز مشکلات بعدی خواهد بود.

مناسب‌ترین زمان ازدواج به‌ویژه برای دختران، سنی است که بتوان آن را «زمان درست و به‌هنگام» دانست. ازدواج در این سن، مزایایی همچون عمل به سنت نبوی ﷺ، تکمیل نیمی از دین، آرامش روحی و جسمی، ثبات فکری، سلامت جسم و روان، تمرکز بر اهداف دیگر زندگی و پیشگیری از لغزش در روابط نامشروع را به همراه دارد (ر.ک.، طباطبایی، ۱۴۱۷ ه.ق، ۲/۴۵). در مقابل، ازدواج‌های نابهنگام - چه زود هنگام و چه دیرهنگام - آسیب‌های متعددی دارند. ازدواج زود هنگام می‌تواند موجب به خطر افتادن سلامت مادران نوجوان، فقدان بلوغ عقلی و اجتماعی، ناسازگاری زناشویی، ناکارآمدی در تربیت فرزندان، ضعف مهارت‌های شغلی و مشکلات ادامه تحصیل شود (ر.ک.، بستان، ۱۳۹۶). از سوی دیگر، ازدواج دیرهنگام نیز پیامدهایی همچون افزایش اضطراب و فشارهای روانی، کاهش نشاط اجتماعی، بروز پرخاشگری ناشی از سرکوب غرایز، از دست دادن بهترین سال‌های باروری و کاهش شانس ازدواج مطلوب برای دختران را به دنبال دارد (احمدی، و همکاران، ۱۳۷۴). بنابراین، توجه به زمان مناسب ازدواج و پرهیز از افراط و تفریط در این زمینه، از ضرورت‌های مهم برای دستیابی به ازدواج سالم و پایدار است.

۴. ضرورت الگوسازی برای ترویج ازدواج به‌هنگام

در تربیت اسلامی، الگوسازی جایگاهی ویژه دارد. قرآن کریم تأکید می‌کند که بدون داشتن الگوهای عملی، افراد فقط با مفاهیم ذهنی مواجه خواهند بود و امکان تحقق آنها دشوار خواهد شد. از این رو، خداوند متعال در آیاتی مانند «لقد کان لکم فی رسول الله أسوة حسنة لمن کان یرجوا الله و الیوم الآخر...؛ مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا سرمشق نیکویی بود، برای آن‌ها که امید به رحمت خدا و روز رستاخیز دارند و خدا را بسیار یاد می‌کنند» (احزاب: ۲۱) و «قد کانت لکم أسوة حسنة فی ابراهیم و الذین معه...؛ برای شما سرمشق خوبی در زندگی ابراهیم و کسانی که با او بودند وجود داشت» (ممتحنه: ۴)، بر ضرورت الگوگیری از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و دیگر پیامبران تأکید کرده است. ظهور معیارهای قرآنی و اسلامی در سبک زندگی الگوهای واقعی، این حقیقت را آشکار می‌سازد که تعالیم دینی قابلیت عملی شدن دارند و هر مسلمان می‌تواند با تأسی از آنان به کمال دست یابد. (ر.ک.، باقری، ۱۳۸۰) روشن است که هرچه الگوها برجسته‌تر و کامل‌تر باشند، امکان الگوگیری نیز ساده‌تر و مؤثرتر خواهد بود.

۵. ارائه الگوی ازدواج به‌هنگام بر مبنای سبک زندگی فاطمی

همان‌گونه که در مباحث پیشین بیان شد، مسائلی همچون نقش سبک زندگی خانوادگی در آینده فرزندان، زمان مناسب ازدواج دختران و ضرورت الگوسازی، در صورتی اثربخشی بیشتری خواهد داشت که بر پایه یک الگوی واقعی و عینی تبیین شود. در میان الگوهای شایسته برای بانوان مسلمان، بی‌تردید برترین الگو حضرت فاطمه زهرا علیها السلام است؛ بانویی که در ابعاد مختلف زندگی، سرمشق زنان مسلمان قرار می‌گیرد. چنان‌که حضرت صاحب‌الامر صلی الله علیه و آله در نامه‌ای به شیعیان، حضرت زهرا علیها السلام را به صراحت الگوی خویش معرفی می‌کنند. (طوسی، ۱۴۱۱ ه.ق، ص ۲۸۶) از این رو، زنان مسلمان در مهم‌ترین مرحله زندگی خویش، یعنی ازدواج، نیز باید با تأسی به سیره فاطمی، راه و زمان درست ازدواج را بیابند. ازدواج حضرت زهرا علیها السلام با

امیرالمؤمنین علیه السلام، الگویی عینی از «ازدواج به‌هنگام» است که با معیارهای تربیت خانوادگی و آموزه‌های نبوی شکل گرفت.

۵-۱. انتخاب آگاهانه و از روی اختیار

یکی از مؤلفه‌های اصلی در ازدواج به‌هنگام، انتخاب آگاهانه و همراه با شناخت است. در این انتخاب، مشورت با افراد مورد اعتماد نیز نقشی اساسی ایفا می‌کند. حضرت زهرا علیها السلام از دوران کودکی با امام علی علیه السلام که در خانه پیامبر صلی الله علیه و آله رشد یافته بود، آشنا بود و شناختی عمیق از فضایل اخلاقی، معرفتی و دینی ایشان داشت. (ر.ک.، اربلی، ۱۳۸۱ ه.ق، ۱/۳۶۴) این شناخت در برخورد متفاوت ایشان با خواستگاران آشکار می‌شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نظر فاطمه علیها السلام را درباره خواستگاران جويا می‌شدند و برای رأی او ارزش قائل بودند (حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ۲/۱۶۷). زمانی که نامی از خواستگاران به میان می‌آمد نشانه‌های کراهت در چهره حضرت زهرا علیها السلام عیان می‌شد، اما هنگامی که نام امام علی علیه السلام به میان آمد ایشان سکوت کردند و کراهتی در چهره ایشان مشاهده نشد (طوسی، ۱۴۱۴ ه.ق، ص ۳۹-۴۰). از سوی دیگر، امیرالمؤمنین علیه السلام نیز علاوه بر خویشاوندی، شناختی کامل از کمالات و ویژگی‌های حضرت زهرا علیها السلام داشت و همین شناخت مبنای تمایل او به این ازدواج شد (ر.ک.، صدوق، ۱۳۷۸ ه.ق، ۱/۲۲۳؛ اربلی، ۱۳۸۱ ه.ق، ۱/۳۶۴).

۵-۲. کفویت و هم‌شان بودن طرفین

موضوع دیگری که باید آن را ناشی از همان انتخاب آگاهانه برای ازدواج قلمداد کرد و در ازدواج به‌هنگام دخیل دانست، یافتن فردی برای همسری است که هم‌شان و در اصطلاح دینی «کفو» طرف مقابل باشد. این کفویت و هم‌شان بودن باعث می‌شود ازدواج افراد درست‌تر و ماندگارتر و با درک متقابل بیشتری باشد و حتی در پرورش درست فرزندان در آینده نقش مهمی داشته باشد. (ر.ک.، داوودی و حسینی‌زاده، ۱۳۹۶) بنابراین، از عوامل مؤثر در ازدواج پایدار، هم‌شانی یا «کفو بودن» است. در آموزه‌های اسلامی، ایمان، اخلاق و پایبندی به دین از مهم‌ترین معیارهای کفویت

معرفی شده است (ر.ک.، کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۳۳۹/۵ - ۳۴۳؛ طوسی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۳۹۴/۷). پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «اگر خواستگاری نزد شما آمد که دین و اخلاق او را پسندیدید، به او زن دهید، وگرنه فتنه‌ای بزرگ در زمین پدید خواهد آمد» (کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۳۴۷/۵).

ازدواج حضرت زهرا علیها السلام با امیرالمؤمنین علیه السلام دقیقاً بر پایه همین معیارها شکل گرفت. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، حضرت زهرا علیها السلام را به ویژگی‌هایی از علی علیه السلام مانند خویشاوندی، فضایل مختلف و اسلام ایشان توجه داد و علی علیه السلام را بهترین مخلوقات و محبوب‌ترین آن‌ها نزد پروردگار عالمیان معرفی کرد (طوسی، ۱۴۱۴ هـ.ق) و حضرت فاطمه علیها السلام نیز براین اساس به این ازدواج رضایت داد. روایات بسیاری نیز بر انحصار کفویت حضرت علی علیه السلام برای حضرت زهرا علیها السلام تأکید دارند (ر.ک.، صدوق، ۱۳۷۸ هـ.ق، ۲۲۵/۱؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ هـ.ق، ۱۸۱/۲).

۵-۳. سن مناسب ازدواج

ازدواج حضرت زهرا علیها السلام در دوران آغازین بلوغ جسمی و فکری صورت گرفت. بنابراین قول مشهور، ایشان در حدود ۹ سالگی با امام علی علیه السلام ازدواج کرد (ر.ک.، کلینی، ۱۴۰۷ هـ.ق، ۳۴۰/۸؛ طبرسی، ۱۴۲۲ هـ.ق). تناسب سنی حضرت زهرا علیها السلام با امام علی علیه السلام به هنگام ازدواج نیز قابل توجه است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به این موضوع توجه ویژه داشت؛ چنانکه در پاسخ به خواستگاران حضرت زهرا علیها السلام، افزون بر اینکه ازدواج ایشان را امری الهی معرفی می‌کرد (ر.ک.، صدوق، ۱۳۷۸ هـ.ق، ۵۹/۲؛ طوسی، ۱۴۱۴ هـ.ق؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ هـ.ق، ۳۴۶/۳ - ۳۴۷)، گاهی سن کم فاطمه علیها السلام را به آنها یادآوری می‌نمود (ر.ک.، نسائی، ۱۴۱۱ هـ.ق، ۲۶۵/۳؛ حاکم نیشابوری، [بی‌تا]، ۱۶۷/۲ - ۱۶۸؛ ابن شهر آشوب، ۱۳۷۹ هـ.ق، ۳۴۵/۳)؛ و این چنین به عدم تناسب سنی میان آنان با دخترشان اشاره می‌کرد. امیرالمؤمنین علیه السلام که در آغاز هجرت به مدینه، حدود ۲۴ سال داشت (ر.ک.، کفعمی، ۱۴۰۵ هـ.ق) و در سن متعارف ازدواج قرار داشت، هیچ‌گاه با چنین جوابی از سوی حضرت رسول صلی الله علیه و آله مواجه نشد و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، دختر گرامی‌اش را به ازدواج وی درآورد (نسائی، ۱۴۱۱ هـ.ق، ۲۶۵/۳).

۴-۵. آسان‌گیری در هزینه‌های ازدواج

یکی از مهم‌ترین عوامل تأخیر در ازدواج امروزی، تجمل‌گرایی و سخت‌گیری در هزینه‌هاست. سیره ازدواج حضرت زهرا علیها السلام نشان می‌دهد که سادگی و پرهیز از تکلف، شرط اصلی برگزاری یک ازدواج موفق است. مهریه ایشان، زرهی بود متعلق به حضرت علی علیه السلام به ارزش حدود ۵۰۰ درهم (ر.ک.، کلینی، ۱۴۰۷ ه.ق، ۳۷۶/۵) که بهای اندک آن سبب اعتراض برخی اصحاب شده بود (ر.ک.، طوسی، ۱۴۱۴ ه.ق؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۱۰۴/۴۳-۱۱۲). بخش عمده‌ای از جهیزیه حضرت زهرا علیها السلام نیز از فروش آن زره تهیه شد که شامل وسایلی ساده و ضروری بود (ر.ک.، طوسی، ۱۴۱۴ ه.ق؛ مجلسی، ۱۴۰۳ ه.ق، ۹۴/۴۳).

در مراسم اطعام و ولیمه ازدواج، پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بخشی از هزینه را خود پرداخت و بخشی را بر عهده حضرت علی علیه السلام گذاشت (طوسی، ۱۴۱۴ ه.ق) و بدین ترتیب یاری‌گر امیرالمؤمنین علیه السلام در امر ازدواج شد. این مراسم با برکت الهی همراه شد و با وجود تعداد زیادی میهمان، هیچ کمبودی در پذیرایی از آنها پدید نیامد (اربلی، ۱۳۸۱ ه.ق، ۳۶۱/۱؛ طبرانی، ۱۴۱۵ ه.ق، ۲۹۰/۶).

۵-۵. بی‌اعتنایی به دنیا و توجه به آخرت

از اصول قابل مشاهده در سیره فاطمی علیها السلام که در جریان ازدواج ایشان نیز برجسته است، دوری آن حضرت از دنیا و دنیاگرایی و در مقابل، گرایش ایشان به آخرت‌محوری و امور معنوی است. فاطمه علیها السلام در برخی ادعیه خویش، دنیا را محل گذر و آخرت را مقصد اصلی و محل حقیقی رحمت الهی دانسته و از خداوند می‌خواهد که نعمت‌های معنوی که هرگز از بین نمی‌رود را به او عطا فرماید. (ر.ک.، ابن طاووس، ۱۴۰۶ ه.ق) از همین روست که این بانوی بزرگ، در نخستین شب ازدواج نیز نگاهی معنوی به این امر دارد؛ بدین سان که در این شب از مرگ و معاد یاد نمود و آن را زمان مناسبی برای عبادت پروردگار برشمرد و از امیرمؤمنان علیه السلام درخواست نمود که هر دو برخاسته، در کنار یکدیگر نماز بخوانند (شوشتری، ۱۴۰۹ ه.ق، ۴۸۱/۴).

اگر فرزندان از آغاز زندگی در خانواده، همانند حضرت زهرا علیها السلام به امور معنوی و ناظر به معاد بهای بیشتری دهند و خود را از پیرایه‌های دنیوی زدوده و به حداقل‌های مورد نیاز در زندگی

قناعت کنند (مصباح یزدی، ۱۳۸۱)، ثمره آن را می‌توان در ازدواج به‌هنگام آنها و مانع‌نتراشیدن برای ورود به زندگی مشترک، آشکارا مشاهده کرد.

۶. نتیجه‌گیری

سبک تربیتی درست یا نادرست خانواده و رساندن آگاهی‌های متناسب دینی، فرهنگی و اجتماعی در آینده فرزندان، به‌ویژه در امر ازدواج آنها، نقش بسیار مهمی داشته و یکی از مؤلفه‌های تأثیرگذار در سن ازدواج دختران است. با اصلاح تربیت فرزندان و اندیشه آنان درباره اصل ازدواج و زمان مناسب برای تشکیل زندگی مشترک، می‌توان از بالا رفتن سن ازدواج دختران کاست و تأثیر مثبتی بر زندگی آینده آنها گذاشت. این مهم می‌تواند با الگوسازی درست برای ایشان شکل بسیار بهتر و درست‌تری به خود بگیرد. بهترین نمونه برای الگوگیری دختران مسلمان در امر ازدواج، حضرت فاطمه علیها السلام است که حتی برخی معصومان هم به ابعاد مختلف سیره و رفتار ایشان استناد جسته‌اند. عنایت به رفتار خانواده آن حضرت، اعم از رسول خدا صلی الله علیه و آله و خود حضرت فاطمه علیها السلام نشان می‌دهد که می‌توان از خلال آن، اموری مانند انتخاب آگاهانه و مختارانه همسر، کفویت و هم‌شان بودن طرفین ازدواج، ازدواج در سن مناسب، آسان‌گیری در هزینه‌های پیرامونی ازدواج و دوری از دنیاگرایی و توجه به آخرت را به‌عنوان الگویی قرار داد و به واسطه آنها سن ازدواج دختران را کاهش داده و در به این سنت نبوی صلی الله علیه و آله زمان مناسب جامه عمل پوشانید.

فهرست منابع

- * قرآن کریم (۱۳۷۳). مترجم: مکارم شیرازی، ناصر. قم: دفتر مطالعات تاریخ و معارف اسلامی.
- ۱. ابن شهر آشوب، محمد بن علی (۱۳۷۹ ه.ق). مناقب آل ابی طالب علیهم السلام. قم: علامه.
- ۲. ابن طاووس، علی بن موسی (۱۴۰۶ ه.ق). فلاح السائل و نجاح المسائل. قم: بوستان کتاب.
- ۳. احمدی، علی اصغر، و همکاران (۱۳۷۴). آموزش جوانان در آستانه ازدواج. تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- ۴. اربلی، علی بن عیسی (۱۳۸۱ ه.ق). کشف الغمه فی معرفه الأئمه علیهم السلام. تبریز: بنی هاشمی.
- ۵. امینی، ابراهیم (۱۳۸۶). تربیت. قم: بوستان کتاب.
- ۶. باقری، خسرو (۱۳۸۰). آسیب و سلامت در تربیت دینی؛ کتاب ششم «تربیت اسلامی». تهران: نشر تربیت اسلامی.
- ۷. بستان، حسین (۱۳۸۵). اسلام و جامعه‌شناسی خانواده. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

۸. بستان، حسین (۱۳۹۶). خانواده در اسلام. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۹. حاکم نیشابوری، محمد بن عبدالله (بی تا). المستدرک علی الصحیحین. محقق: یوسف مرعشلی، بیروت: دارالمعرفه.
۱۰. حر عاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۳ ه.ق). وسائل الشیعه. محقق: ربانی شیرازی. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۱۱. داوودی، محمد، و حسینی زاده، سید علی (۱۳۹۶). سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت . قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
۱۲. رجبی، عباس (۱۳۸۶). سن ازدواج، عوامل افزایش و راهبردهای کاهش آن. نشریه معرفت، (۱۱۶)، ۱۴۳-۱۵۴.
۱۳. شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۸۸). روان شناسی رشد. تهران: اطلاعات.
۱۴. شوشتری، نورالله (۱۴۰۹ ه.ق). احقاق الحق و ازهاق الباطل. مقدمه و تعلیق: مرعشی نجفی، سید شهاب الدین. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
۱۵. صادقی رشتی، مرضیه (۱۳۹۲). ازدواج. دانشنامه فاطمی. تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۶. صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۳۷۸ ه.ق). عیون أخبار الرضا . محقق: لاجوردی، مهدی. تهران: جهان.
۱۷. صدوق، محمد بن علی بن بابویه (۱۴۰۴ ه.ق). من لایحضره الفقیه. محقق: غفاری، علی اکبر. قم: نشر اسلامی.
۱۸. طباطبایی، سید محمد کاظم (۱۳۹۶). ازدواج فاطمه . دانشنامه فاطمی، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۹. طباطبایی، سید محمد حسین (۱۴۱۷ ه.ق). المیزان فی تفسیر القرآن. قم: نشر اسلامی.
۲۰. طبرانی، سلیمان بن احمد (۱۴۱۵ ه.ق). المعجم الأوسط. محقق: طارق بن عوض الله و عبدالمحسن الحسینی، قاهره: دار الحرمین.
۲۱. طبرسی، فضل بن حسن (۱۴۲۲ ه.ق). تاج الموالید. بیروت: دار القاری.
۲۲. طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۴ ه.ق). دلائل الإمامه. قم: مؤسسه البعثة الاعلمی.
۲۳. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ ه.ق). تهذیب الأحکام. محقق: خراسان، حسن. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۲۴. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۱ ه.ق). الغیبه. قم: دار المعارف الإسلامیه.
۲۵. طوسی، محمد بن حسن (۱۴۱۴ ه.ق). الأمالی. قم: دار الثقافه.
۲۶. کفعمی، ابراهیم بن علی (۱۴۰۵ ه.ق). المصباح (جنه الأمان الواقیه). قم: دار الرضی.
۲۷. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ه.ق). الکافی. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
۲۸. گاردنر، ویلیام (۱۳۸۶). جنگ علیه خانواده. مترجم: محمدی، معصومه. قم: دفتر مطالعات و تحقیقات زنان.
۲۹. گیدنز، آنتونی (۱۳۸۵). جامعه شناسی. مترجم: صبوری، منوچهر. تهران: نشر نی.
۳۰. مجلسی، محمد باقر (۱۴۰۳ ه.ق). بحار الانوار. محقق: بهبودی، محمد باقر. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
۳۱. مصباح یزدی، محمد تقی (۱۳۸۱). جامی از زلال کوثر. محقق: حیدری، محمد باقر. قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی .
۳۲. نسائی، احمد بن شعیب (۱۴۱۱ ه.ق). السنن الکبری. محقق: بنداری، سلیمان، و سید کسروی، حسن. بیروت: دارالکتب العلمیه.